

Про війну. Проєкт інтерв'ю із українськими вчителями

Про що цей проєкт

Протягом осені-зими 2022 в Українському центрі вивчення історії Голокосту ми втілювали проєкт «Збір свідчень українських вчителів про їхній досвід російсько-української війни». Над проєктом тісно працювали і продовжують працювати Інга Козлова, доцентка кафедри соціології Українського католицького університету, яка складала методологію цього дослідження, питальник та вела розмови із нашими героями та героїнями; Анатолій Подольський, директор Українського центру вивчення історії Голокосту; Надія Уфимцева, аспірантка Національного університету «Києво-Могилянська академія»; та Валентина Король, яка транскрибувала записи. Проєкт став можливий завдяки підтримці дослідницької програми [«Documenting Ukraine»](#), яку реалізовує *The Institute for Human Sciences (IWM)* (Відень, Австрія).

Загалом у 2022 році в Україні чимало громадських організацій та дослідників і дослідниць проводили подібні проєкти¹. Вони збирали свідчення внутрішньо переміщених осіб, тих, хто опинився під окупацією і згодом був звільнений, тих, хто стали свідками злочинів російської окупаційної армії тощо. Окрім того, низка громадських правозахисних організацій виконує польові місії на деокуповані території із метою фіксації та документування воєнних злочинів російської армії.

Наш проєкт в УЦВІГ був викликаний кількома чинниками:

- бажання зафіксувати у моменті досвід українських вчителів проживання російської агресії та війни проти України;
- зібрати свідчення про злочини російської окупаційної армії;
- дізнатись про виклики, які постали перед вчителями з професійної точки зору, а також про те, які їм вдалось знайти рішення;

---

¹ До прикладу: згадана вище програма «Documenting Ukraine», а окрім того ще – [«Документування досвідів війни»](#) від Центру міської історії, проєкт 34 правозахисних організацій України «Коаліція "Україна. 5 ранку"», проєкт [«Свідчить Україна»](#), проєкт [«Свідок»](#), об'єднана база відео- та аудіоматеріалів, які документують російське вторгнення в Україну – [«Архів війни»](#) від проєкт ГО «Докудейс», збір свідчень [українських науковців](#) про війну проводить ініціативна група українських науковців з усього світу, а з 2023 року Український інститут національної пам'яті започатковує [збір свідчень \(інформації\)](#) про праведні (людяні) та мужні діяння, здійснені під час російсько-української війни (з 2014 року).

- прослідкувати рефлексійний зв'язок між історичним бекграундом вчителів, їхньою поглибленою ознайомленістю із темою Голокосту та особистим пережиттям подій російської війни проти України;
- засвідчити, що їхній досвід та переживання важливі.

Плануючи цей проєкт ми мали і декілька засторог та сумнівів. Найперше, ми не були до кінця впевнені чи готові будуть наші колеги ділитись своїм досвідом. Проте вони вкотре довели, що мають велику мужність навіть у найскладніші часи. Тут вважаємо було б доречно ще раз подякувати нашим оповідачам та оповідачкам за їхню згоду розповісти про пережиті моменти, за їхню щирість та відкритість, і за все, що вони зробили і продовжують робити для своїх учнів, колег, громади, родин, України.

Іншою нашою засторогою було питання щодо інтерв'ювання вчителів, чиї міста та села опинились і на момент реалізації проєкту знаходяться під окупацією. Зрештою, враховуючи, що безпека наших оповідачів та оповідачок для нас є надзвичайно важливою, ми вирішили не опитувати цих колег.

Під час інтерв'ю ми намагались вибудувати якомога безпечніше середовище, де з повагою ставляться до всіх можливих емоцій, переживань та думок.

Наші оповідачі й оповідачки та запитання до них

В 2022 році ми запланували взяти 10 інтерв'ю, у результаті записали 11. Нашими респондентами стали українські вчителі історії та гуманітарних дисциплін, а, насамперед випускники проєктів Українського центру вивчення історії Голокосту. Серед них 7 жінок та 4 чоловіків із 7 областей України. Ці вчителі ґрунтовніше вивчали історію Голокосту в Україні та інших геноцидів, а тому ми хотіли б дізнатись як із початком російської війни проти України вони відчують ці події також через свій професійний бекграунд.

Для інтерв'ю ми мали опорний питальник та хотіли дізнатись про наступне:

- як для них почалось повномасштабне вторгнення; чи вірили у те, що таке станеться і чому;
- як вони почувались у той день;
- чи відгукувались їм події 2014 року, коли власне і розпочалось вторгнення росії;
- які інструкції як вчителі вони отримали і чи отримали;
- які дилеми вони мусили вирішувати;

- як співвідносилось їхнє особисте та професійне;
- які події (евакуація, переховування, проходження фільтрації, окупація тощо) вони пережили.

Загалом наших оповідачів та оповідачок можна умовно розподілити між чотирма групами: (1) тих, хто весь час перебували в «тилу», далеко від бойових дій; (2) тих, хто змушені були виїхати (в інше місто чи закордон) і не повернулись або повернулись через якийсь час; (3) тих, хто проживають у звільнених містах і не виїжджали звідти; (4) тих, хто весь час мешкають поблизу лінії зіткнення. Ось цей умовний розподіл також відображав і різний досвід, який мають наші колеги.

День 24 лютого 2022 року

Наші оповідачі та оповідачки по-різному оцінювали ймовірність нападу росії, про який попереджали закордонні служби. Момент (день) початку повномасштабного вторгнення для багатьох українців був одним із найскладнішим, адже тоді зішлись воєдино і страх, і нерозуміння як діяти, і повна невизначеність майбутнього, і навіть у якомусь сенсі руйнування усталеної картини світу. У цьому світі, який тільки за ХХ століття пережив не одну світову війну, з десятків геноцидів, нам здавалося, що ці-то вже уроки вивчені, що у ХХІ неможливо вести загарбницьку війну за прикладом ХІХ століття.

Саме про таке руйнування світобачення говорили наші оповідачі та оповідачки, коли згадували про початок широкомасштабного вторгнення:

«Я сподівалась, що цього не буде в ХХІ столітті».

КН_19-10-22

«Я навіть не могла уявити, що це можливо в ХХІ столітті».

SO_25-20-22

Ще досить значна частина їх не вірили у такий розвиток подій, намагались раціонально пояснити всі негативні наслідки нападу, сподівались на розважливість російського суспільства:

«Я історик, вчитель історії і коли я аналізувала ситуацію, то думала, що якщо росія втягне нас в цю війну і сама втягнеться, це ж буде її крах».

AV_2-11-22

«Я вважала, що все-таки і у нас, і там є люди, які повинні розуміти, що ця війна не приведе ні до чого доброго, ні для нас, ні для них».

BV_27-12-22

«Я сподівався, що у них [росіян] все-таки здорового глузду вистачить, щоб не розпочати цю війну широкомасштабну, щоб не піти на Україну».

BY_14-02-23

Для кількох вчителів, і/або також їхніх колег, членів родини ймовірність нападу росії була само собою зрозумілою:

«Чоловік мав таке припущення, що знаючи Росію і якщо прослідкувати історію – це держава, яка постійно хоче вести війни або збройні конфлікти. На нашу територію вони давно «поклали око». І навіть в мене бабуся, 77 років, коли я телефонувала до неї, вона казала: «Ой, буде війна, буде війна, буде війна». Але, якщо чесно, я не вірила до останнього».

KL_23-10-22

«Я не вірив, що буде широкомасштабне вторгнення. До моменту, поки Путін не оголосив «лнр» і «днр» частинами Російської Федерації».

MA_15-02-23

«Ми, як історики, завжди знали, що ця війна неминуча – широкомасштабна і така, як вона зараз є. Дуже мене дивували людські думки, навіть, моїх колег-істориків, коли ми на семінарах говорили «що таке не може бути».

Я читала історію, я знаю, що росія – це наш одвічний ворог. І дуже дивує, коли люди цього не розуміють і от просто про якесь братерство говорять».

УО_21-10-22

Враховуючи, що наразі ми маємо лише 11 інтерв'ю, надзвичайно складно (і насправді не дуже хотілось би) робити припущення від чого залежить оця різна оцінка намірів росії. На перший погляд напрошується висновок, що розподіл проглядається за регіонами України: у західних областях (Тернопільська, Волинська) здебільшого були переконані у тому, що росія здійснить вторгнення; у центральних та східних областях (Черкаська, Харківська, Донецька) або схилились до думки про невігідність такого кроку, або ж просто вважали за неможливе у XXI столітті. Але, на нашу думку, такий «висновок» не є досить переконливим, адже наші респонденти у Луцьку так само не вірили до останнього в можливість вторгнення, а респонденти із Харкова, навпаки, у певний момент були цього переконані. Тому застерігаємо усіх наших читачів від скороспішних висновків.

Тим не менш, ми можемо відзначити, що незалежно від своїх очікувань, вчителі досить швидко зорієнтувались як діяти: сповістили учнів про відміну уроків, зайнялись евакуацією документів зі шкіл, координувались із колегами щодо подальших дій. І навіть більше, незалежно від очікувань, здебільшого на місцях були так чи інакше продумані плани можливих дій, а тому якісь орієнтири все ж були. Варто зазначити, що наші оповідачі та оповідачки лише побіжно згадують у своїх розповідях про те, чи отримували вони чи керівництво шкіл інструкції з Міністерства освіти та науки України. Здебільшого рішення про порядок дій та які заходи необхідно вжити приймалися на місцях або безпосередньо у навчальному закладі, або через департаменти освіти чи методичні кабінети. Можливо, це зрештою було на краще, адже кожен міг діяти відповідно до обставин та наявних ресурсів. З іншого боку, в подальшому, особливо на тих територіях, які опинялись під загрозою окупації, вчителі не мали інформації як діяти.

Щодо навчального процесу, то на перші кілька тижнів він був призупинений. Згодом навчання відновилось де це було можливим у дистанційній формі. Тут усі наші респонденти без винятку зауважили, що досвід навчання та роботи онлайн під час пандемії COVID-19, спрацював якнайкраще для всіх: вчителів, учнів, батьків, адже не потрібно було в умовах

війни винаходити та випробовувати методи роботи, а можна вже було скористатись попередніми напрацюваннями, адаптуючи їх під потреби конкретного періоду.

Рефлексії про 2014 рік: початок російської агресії проти України

Переживаючи досвід повномасштабної війни, ми пам'ятали, що війна триває з 2014 року. Для нас в УЦВІГ це було принципово: нагадувати на наших заходах, що «події на сході» це війна і не шукати якихось менш жахаючих заміників. І тому в цих інтерв'ю нас цікавило також як наші оповідачі та оповідачки пам'ятають про досвід 2014 року і як тогочасні події та сучасні співвідносяться, рефлексуються.

Для переважної більшості наших оповідачів та оповідачок різниця між сприйняттям та відчуттям війни у 2014 році та у 2022 році все ж була відчутною. Тут треба зазначити, що оця різниця у відчуттях присутня і у тих колег, чії міста та села з 24 лютого 2022 року опинились в епіцентрі бойових дій:

«Це були абсолютно інші відчуття. Тому що ми це все чули: ракетні обстріли, вибухи, з п'ятої ранку, там були пошкодження і оця канонада».

ZY_4-11-22

«До всього того, що було з 2014-го року по 24-го лютого ми всі відносились якби більш-менш адекватно. В якому плані адекватно? Знали, що для міста, наприклад, і для жителів міста небезпеки нема. Тобто, ми не думали про те, що в межі міста там щось прилетить та будуть загиблі».

RV_16-02-23

«В 2014-му році початок війни, але це таки сотні кілометрів розділяє. І, знаєте, одне коли в тебе над головою літають крилаті ракети, літаки, і перший місяць навіть і ворожі літаки пролітали, то це зовсім інше. Так, хлопці пішли, там стріляють, прийшли поранені, але це далеко. І от відчуття 2022-го і 2014-го вони зовсім різні».

BY_14-02-23

Важливим чинником, що впливав на сприйняття подій було розуміння наскільки сильно військові дії зачіпають родину та близьких:

«Коли почалася ця війна, це для нас було дуже болючим. Оскільки події в [назва міста] також зачепили нашу сім'ю».

BV_21-12-22

«Там [у 2014-му] навпаки, таке якесь відчуття боротьби, а тут було – врятувати дитину! Тобто зовсім інші були моменти.

І дуже впливали повітряні тривоги. Це було інакше. В 2014-му ми не чули постійні повітряні тривоги. Це на психологічному рівні важче переносилося, сприймалося».

KH_19-10-22

Ще хотілось би окремо звернути увагу на одне спостереження від нашої респондентки:

«[У 2014 році] ми не знали як там насправді. Вже коли [ймовірно, Буча, Ірпінь та інші міста Київської області] були звільнені, ми тоді почали отримувати інформацію, як це все відбувалося. І колеги спілкувалися з людьми, які були в окупації, і які вони дають відгуки. Тому що в 2014 році так масово я не чула, чи хтось щоби розказував як відбувалися оті події».

KL_23-10-22

У 2014 році ми як країна, як держава і як її громадяни, зіткнулись із абсолютно новим для себе досвідом: переживання військової збройної агресії з боку іншої держави. Необхідно було пояснювати і собі, і, можливо, іншим, як і чому це все стало можливим і що робити далі; а ще розбиратись із волонтерством, підтримкою добровольців та вимушено переміщених осіб, пристосовуватись до нової реальності. У 2014 році не було такої великої кількості проєктів, пов'язаних із записуванням інтерв'ю, із фіксуванням

злочинів російської армії, або ж вони проходили із значно меншою увагою до них з боку широкої аудиторії. У 2022 році, окрім волонтерства та підтримки армії й тих, хто покидає свої домівки чи знаходиться на тимчасово окупованих територіях, важливим також стало осмислити свої переживання, зафіксувати досвід інших, а згодом і факти злочинів військовослужбовців російської армії. Повномасштабна війна значно сильніше зачепила усю країну і усіх нас, хоч і різною мірою, а тому звертання до чужих історій та спогадів стало більш масовим.

Що ми пережили

Події, які змушені були пережити наші оповідачі та оповідачки, мало чим відрізняються від того, що переживали ми всі, хоча досвід кожного унікальний і звісно, все ж таки залежить від географії проживання. Із 11 наших оповідачів лише одна оповідачка тимчасово виїжджала за кордон в евакуацію, решта - залишалися у своїх містах. Хоча практично всі, звісно, переймались оцими питаннями без правильної відповіді «Чи виїжджати?», «Чи залишатися?». Для значної частини колег ці питання частково вирішилися тим, що їхні рідні виїхали або у західні області України, або за кордон, а для самих вчителів питання їхньої безпеки наче дозволило видихнути та зайнятись допомогою іншим.

Практично всі наші оповідачі та оповідачки розповідають, як досить швидко включились у роботу із організації укриттів, прийманням внутрішньо переміщених осіб, підтримки своїх учнів та колег:

«Через три тижні воно так уже все стало буденнішим, до цього уже почали так ставитися більш зважено і спокійніше, ну і «поїхали» - от вам, студенти, завдання, от вам питання, будь ласка, хто має змогу, доступ до інтернету, має електрику, будь ласка, за тиждень щось прочитайте, напишіть есе.

І теж половина студентів виїхала, половина сиділа, деяка частина взагалі опинилася в окупації, там з ними зв'язку не було. Ми шукали-шукали, перешуковували, в нас навіть сторінка окрема була, хто розшукуються, чи є зв'язок з такими-то».

ZY_4-11-22

«О сьомій ранку я вже йшла на роботу. Я розуміла, що мені треба відкривати укриття, мені треба готувати школу, працювати в режимі дистанційному, давати вказівки вчителям, дітям, що робити. Ота ніч, з 24-го на 25-те – це була єдина ніч, коли я ночувала вдома. Я всі інші ночі, місяць, я ночувала тільки в школі, я жила в школі».

AV_2-11-22

«Тут проти танків я не збиралася йти, мені потрібно було далі жити і треба було одинадцятий клас випускати».

BV_21-12-22

«Передивився новини, і почав думати що робити далі. Я зконтактував зі знайомими, розуміючи, що в армії я не служив і досвіду немає, людей без досвіду наразі не беруть, то в військкомат бігати, сенсу нема. Я, скажем так, пробив інформацію, де, де можна в [назва міста] отримати потенційно зброю. І у нас сформувався добровольчий батальйон міської громади».

MA_15-02-23

На жаль, кільком нашим оповідачам та оповідачкам із Харківської та Донецької областей довелось пережити окупацію, пройти небезпечний шлях для виїзду на підконтрольну Україні територію. Їм довелося зіткнутись і з так званою фільтрацією, коли питання життя та безпеки залежало від російських солдатів, і з допитами ФСБ. Разом із тим, навіть в умовах окупації вчителі намагались продовжувати працювати та викладати:

«Але вчителі, знаєш, в нас народ організований, дистанційне навчання ми закінчили третього червня. Програми ми закінчили – це стовідсотково. Хто виїхав на території України, тим було простіше. Ті діти, хто були в окупації, це було складніше. Але в мене діти писали вручну, в зошитах, і приносили мені додому. Я перевіряла, ставила оцінки. Ось таким даже чином ми працювали. У [назва села] вчителі

бігали, по домам, займалися з дітьми, або збиралися так само у себе вдома».

BV_21-12-22

Тут варто зазначити, що всі наші оповідачі та оповідачки, які продовжили працювати, особливо там, де населені пункти були окуповані, акцентують увагу на тому, що навчальний процес відбувався дистанційно (або ж вдома у вчителя чи учнів). На окупованих територіях з боку росіян були, звісно, спроби схилити до співпраці адміністрацію шкіл або окремих вчителів. Деякі колеги наших оповідачів на таку співпрацю погодились. У своїх розповідях наші колеги не називають причин та факторів, які, на їхню, думку впливали на такі рішення. Радше, це був опис ситуації із певною часткою суму, розчарування.

Також маємо свідчення про випадки, коли директори шкіл або ж вчителі на окупованих територіях погоджувались на співпрацю, їздили до росії на «курси підвищення кваліфікації», але після звільнення цих територій ЗСУ продовжили працювати в українській школі на тих же посадах. Неминуче напрошуються паралелі із вчителями, медсестрами, лікарями часів нацистської Німеччини, які працювали на втілення геноциду, а після поразки продовжили навчати, виховувати та лікувати. Разом із тим, також маємо досвід радянський, коли тих, хто продовжували працювати за своїм фахом або ні на окупованих територіях, після поразки Третього Райху, були огульно звинувачені у коларбораціонізмі. А разом із тим, ми, на різних заходах УЦВІГ, неодноразово працювали над різними випадками про співпрацю із окупантами, і мусимо розуміти, що існує чимало факторів, що впливають на рішення, але і питання відповідальності теж важливе.

Досвід навчання в УЦВІГ – і тут, і зараз

Наші оповідачі та оповідачки професійні історики, дослідники. Вони звертаються до історичного матеріалу як до можливого джерела відповідей та пояснень що відбувається зараз і що буде далі:

«Досвід тієї війни допоміг, мабуть, мені в цій війні вижити, в оцій окупації, в оцих моментах. Тому що я знала, що от може бути, чим це може закінчитися і як потрібно себе вести в тій чи іншій ситуації. Правда, багато чого я порівнювала з цією війною. Одне було тільки страшно – тоді хоть німці прийшли, хоть чужі,

чужа мова, а тут наче свої. А тим більше, коли луганські, донецькі приходили».

BV_21-12-22

«Постійні паралелі. Як німці, як освічена нація, могла допустити до цього, як вона могла? Я от зараз це бачу, як вона могла. А потім, коли я проаналізувала пропаганду, яку проводив Геббельс в Німеччині і пропаганду, яку проводить зараз Росія – один до одного. І після цього теж саме скажу - вони довели націю до того, що та сказала «Нічого страшного, їх треба всіх бити, убивати і вирізати». І ось вам паралель».

AV_2-11-22

Окрім особистих та професійних перегукувань із своїми знаннями про історію Другої світової війни, про Голокост та інші геноциди, наші оповідачі ще звертають увагу на те, що у їхніх учнів значно зросла зацікавленість в історичних темах. А також те, що вчителям зараз вдається пояснити різні теми через паралелі із сучасними подіями та війною:

«Вони [учні] проводять паралелі із Другою світовою війною, але, знаєте, у них все одно оця патріотична нотка є, вони говорять: «Тут українці найбільший вклад зробили в Другій світовій війні, в перемозі над нацизмом, і зараз ми їх переможемо!». Тобто вони мають паралелі, але дійсно патріотизм наших дітей – він став набагато вищий. Це зрозуміло».

SO_25-10-22

Навіть в умовах відносної безпеки війна несе багато нових викликів освіті, як змістовно, так і методично. Сучасний пережитий досвід вчителів та їхніх учнів неминуче впливає на вивчення та сприйняття тем з історії та творів літератури тощо, особливо тих, що стосуються Другої світової війни, чи війни і геноцидів загалом. Відбувається процес переосмислення узвичаєних історичних наративів :

«Згадую, конкурс малюнків про Афганістан. І от після 24 лютого зрозумів, що Афганістан, це була не наша війна. І от в принципі афганські люди

відчували себе так само, як ми зараз відчуваємо, коли до нас русня прийшла. [...]

Ми вже інакше починаємо дивитися на Афганську війну і будемо по-іншому сприймати і сьогоднішню війну теж. Все-таки час пройде, час розставить, трошки внесе корективи. Я не думаю, що це буде на користь росії».

ВУ_14-02-23

Наші оповідачі та оповідачки щиро ділились у своїх розповідях про різні свої сумніви, страхи та переживання. На жаль, багатьом довелось пережити втрати своїх випускників і, ще більше жаль, що ці втрати не останні.

Комусь, зі зміною місця проживання, довелось зіткнутись із нерозумінням обставин всього пережитого. Частина наших колег з гіркотою згадує про труднощі, які виникали через часом суперечливі, часом нерозумні інструкції від органів влади, Міністерства освіти та науки. Вчителям, чоловікам молодшого віку, учні ставлять болючі запитання про те, чому ті не на фронті.

Усі наші оповідачі та оповідачки робили і продовжують працювати на благо своїх колег, учнів та їхніх батьків, своєї громади. Цікавим є уже наше спостереження, що всі колеги, у яких ми брали інтерв'ю, розповідаючи про свою роботу, зазначають щось на кшталт: «Але це нічого особливого. Я нічого такого не зробив/зробила».

З одного боку, це може видаватися нашою повсякденною звичкою про скромність і невміння хвалити себе. З іншого боку, подібна реакція є дуже багатьох, якщо не переважної більшості, наших співгромадян, особливо у тих, хто активно залучені до підтримки та волонтерства. Фахівці вважають подібну реакцію спробою не применшити свої заслуги, а знизити градус реальності, що те, що відбувалось і продовжує відбуватись – неправильно. А ще це може слугувати інструментом психологічного захисту.

Що далі

Далі, у 2023 році, ми продовжуємо записувати інтерв'ю із нашими колегами. Ми так само запитуємо про початок повномасштабного вторгнення, як це було для наших оповідачів та оповідачок, з якими найпершими викликами вони зіткнулись. Але також враховуємо, що від того моменту минуло вже 19 місяців, а отже ми всі мали можливість і адаптуватися, і певним

чином відрефлексувати пережите. Тому ми також цікавимося які виклики, на думку наших співрозмовників та співрозмовниць, чекатимуть нас у майбутньому, і до, і після Перемоги. Ці роздуми непрості, гіркі, але дуже потрібні аби прожити наш травматичний досвід:

«Психологиня процитувала когось там, я автора собі не записав, але фразу записав: «З війни не повертається ніхто і ніколи». Тобто воно вже буде з нами, скільки ми будемо жити, так. І нам з цим новим досвідом доведеться справлятися і переживати, і кожному дуже по-різному. Тому ясно, що це відбиток накладе. Просто, якщо раніше ми про це говорили з книжок або з фільмів, з чогось іншого, то тепер з особистого досвіду».

МА_15-02-23

На сьогодні весь архів проєкту зберігається в Українському центрі вивчення історії Голокосту. Ми ще міркуємо над умовам та політикою доступу до цих матеріалів та їх використання, але однозначно, поки триває війна матеріали будуть закриті. Ми цінуємо довіру наших оповідачів та оповідачок, а також розуміємо усю вагу їхніх свідчень та нашої відповідальності.

Ми запрошуємо вас також зголошуватись до участі у нашому проєкті і поділитись вашим досвідом та переживаннями. Пам'ятайте, голос кожної людини важливий і ми будемо щиро раді та вдячні почути ваш.

Якщо ви бажаєте записати інтерв'ю або дізнатись деталі цього проєкту, будь ласка, скontaktуйте із координаторкою проєкту Надією Уфимцевою nadia.ufimtseva@gmail.com.

Надія Уфимцева,

Координаторка проєкту